

Inhoud

Voorwoord	9
Een idee om voor te leven en te sterven	
Søren Kierkegaard	11
De brief aan Lund	13
Het Gilleleje-fragment	21
Verklarende noten	31
Negen essays	
Redactieraad Kierkegaard Werken	33
Zo begon Søren Kierkegaard te denken...	35
Frits Florin	
Te leven voor een idee.	
Vingerwijzingen bij Kierkegaards Gilleleje-tekst	43
Karl Verstrynge	
Leven en werk van een schrijver	53
Onno Zijlstra	
Gilleleje of de onmogelijkheid van een herhaling	61
Paul Cruysberghs	

Toen begon die enorme kolos te wankelen. Over Kierkegaards verhouding tot de christelijke orthodoxie Pieter Vos	69
Natuurwetenschap zonder natuurwetenschap. Kierkegaard over de natuur Udo Doedens	79
Eeuwig geloof in de tijd Desiree Berendsen	93
Concreet denken Johan Taels	103
Wie is Wilhelm Lund? Annelies van Hees	117
Personalialia	123

Voorwoord

Deze extra uitgave in de serie *Kierkegaard Werken* verschijnt ter gelegenheid van de 200^e geboortedag van de schrijver, filosoof en theoloog Søren Aabye Kierkegaard (1813-1855). Het boek bevat twee teksten van zijn hand en negen essays van de leden van de Redactieraad Kierkegaard Werken.

De keuze voor de tweede van de hier gepresenteerde teksten van Kierkegaard lag voor de hand. Het betreft de passage uit Kierkegaards dagboeken die bekend geworden is als het Gilleleje-fragment, genoemd naar de plaats in Nordsjælland waar Kierkegaard de tekst schreef. Het fragment bevat in al zijn hartstocht en kernachtigheid zijn meest geciteerde zinnen, zinnen die het hart van zijn denken raken.

De eerste tekst, de nooit verstuurde brief aan Peder Vilhelm Lund (1801-1880), gaat in Kierkegaards dagboeken vooraf aan het Gilleleje-fragment. We publiceren hem hier in het Nederlands omdat de reeds vaak vertaalde Gilleleje-tekst nadrukkelijk aansluit op de gefingeerde brief aan Lund. Daar waar de brief nog de pen van een zoekende student verraadt, schetst het Gilleleje-fragment reeds een programma voor een heel oeuvre.

Zoals gewoonlijk in de serie *Kierkegaard Werken* verwijzen de paginanummers in de kantlijn van de vertaling naar de kritische editie *Søren Kierkegaard Skrifter* (met name deel 17, G.E.C. Gads Forlag, København 2000, pp. 18-30).

In de negen essays die op Kierkegaards dagboekteksten volgen, reageren de leden van de Redactieraad Kierkegaard Werken elk op persoonlijke wijze op de brief en/of het fragment. We spraken

af een breed publiek voor ogen te houden, en al te gespecialiseerd of technisch taalgebruik te mijden. Voetnoten en referenties zijn achterwege gelaten, citaten cursief gedrukt. De essays leveren een bonte verzameling stukjes op waaruit veel valt op te steken over het gedachtegoed van Kierkegaard. Mogen ze de lezer prikkelen zijn of haar eigen gedachten te vormen en vooral Kierkegaard zelf te lezen.

De Redactieraad Kierkegaard Werken (www.kierkegaard.be) bestaat uit Belgische en Nederlandse onderzoekers uit verschillende disciplines, met een hartstochtelijke belangstelling voor Kierkegaard. Ze stelt zich tot doel zijn verzamelde werken voor een Nederlandstalig publiek toegankelijk te maken, en werkt daartoe nauw samen met het Kierkegaard Research Center in Kopenhagen. Sinds de eerste publicatie in 2006 is een gestage stroom van Kierkegaard vertalingen in de reeks *Kierkegaard Werken* verschenen.

Tot slot is dit de gelegenheid en de plek voor een woord van dank aan Jos en Marleen van de Laar-Peters, die de uitgave van de *Kierkegaard Werken* steeds enthousiast ondersteunen. Tevens wensen we Niels Jørgen Cappelørn, die de uitgave van de *Søren Kierkegaard Skrifter* heeft bezield en voltooid, te danken voor de jarenlange gewaardeerde samenwerking.

Karl Verstryngne en Onno Zijlstra

Een idee om voor te leven en te sterven

De brief aan Lund

Het Gilleleje-fragment

door

Søren Kierkegaard

Kopenhagen / Gilleleje

1835

Vertaling Annelies van Hees en Frits Florin

Verklarende noten Frits Florin

De brief aan Lund

Kopenhagen, 1 juni 1835

18

U¹ weet met hoeveel enthousiasme ik u indertijd heb horen spreken, hoe enthousiast ik was over uw beschrijving van uw verblijf in Brazilië, niet zozeer over de hoeveelheid afzonderlijke waarnemingen waarmee u uzelf en uw wetenschap hebt verrijkt, als wel over de indruk die uw eerste intrede in die wonderbaarlijke natuur op u maakte, uw paradijselijk geluk en vreugde. Iets dergelijks moet bij ieder mens altijd wel sympathie opwekken, als hij tenminste enig gevoel en warmte kent, zelfs als hij zijn voldoening, zijn werkzaamheid in een heel andere richting meent te vinden, maar vooral op de jongere die nog slechts droomt van zijn bestemming. Onze vroegste jeugd staat als een bloem in de ochtendschemering met een heerlijke dauwdruppel in haar beker, waarin de hele omgeving zich op harmonisch-melancholische wijze spiegelt. Maar weldra verheft de zon zich aan de horizon en droogt de dauwdruppel op en daarmee verdwijnen de rêverieën van het leven en nu gaat het erom of de mens in staat is om weer een beeld uit de bloemenwereld te nemen, een druppel te ontwikkelen – op eigen kracht net als een oleander – die als de vrucht van zijn leven kan gelden. Daar hoort eerst en vooral bij dat je in de aarde wortelt waarin je eigenlijk thuishoort, hoewel die niet altijd even gemakkelijk te vinden is. In dat opzicht bestaan er gelukkige naturen die een zo besliste neiging in een bepaalde richting hebben | dat ze gestaag doorgaan op de eens zo bepaalde weg zonder dat ooit de gedachte in hen postvat dat ze misschien eigenlijk een heel andere weg hadden moeten inslaan. Er

19

zijn anderen die zich zo volkomen door hun omgeving laten sturen dat het hen nooit echt duidelijk wordt waar ze eigenlijk naar streven. Zoals de eerste klasse zijn eigen inwendige categorische imperatief heeft, zo erkent de laatste een uitwendige categorische imperatief. Maar met hoe weinigen zijn eigenlijk die eersten, en tot de tweede groep wens ik niet te horen. Groter is het aantal van hen die in het leven ervaren wat deze hegeliaanse dialectiek² eigenlijk wil zeggen. Het is overigens heel normaal dat de wijn gist voordat ze helder wordt, maar onaangenaam is die toestand desalniettemin vaak in haar afzonderlijke momenten, hoewel zij natuurlijk over het geheel genomen haar aangename kanten kent, in zoverre zij binnen het twijfelen aan alles³ toch relatief resultaat kent. Vooral heeft zij grote betekenis voor degene die daardoor in het reine is gekomen met zijn bestemming, niet alleen vanwege de rust die volgt op de voorafgaande storm, maar omdat men dan *het leven* op een heel andere manier *beeft* dan daarvoor. Dit Faustische element doet zich min of meer in iedere intellectuele ontwikkeling voor, en daarom heb ik altijd het idee gehad dat men de idee *Faust* wereldbetekenis moet toekennen. Zoals onze voorvaderen een godin van het verlangen kenden, zo meen ik, staat Faust voor de gepersonifieerde twijfel. Meer moet hij ook niet zijn, en het is eigenlijk een zonde tegen de idee dat Goethe Faust liet bekeren, net zoals Mérimée deed met Don Juan. Men werpe nu niet tegen dat Faust op het moment dat hij zich tot de duivel richtte, een positieve stap deed, want daarin komt het me voor, ligt iets van het diepste in de sage van Faust. Hij gaf zich juist aan hem over om inzicht te krijgen dat hij daarvoor niet had. En juist omdat hij zich overgaf aan de duivel, werd zijn twijfel vergroot (net zoals een zieke die in de handen van een kwakzalver valt er vaak slechter aan toe is), want Mephistofeles liet hem weliswaar door zijn bril naar de mensen en naar de verborgen schatten van de aarde kijken, maar Faust moest voortdurend twijfel aan hem koesteren, omdat hij er nooit in slaagde hem in intellectueel opzicht het allerdiepste te tonen. Tot God kon hij zich naar zijn idee nooit richten, in zoverre hij op het moment dat hij dat deed wel moest weten dat hij daar echte verlichting kon krijgen, maar op hetzelfde moment zijn aard van twijfelaar zou moeten verloochenen.

Een dergelijke twijfel kan echter ook in andere sferen blijken. Ook | als de mens met zichzelf in het reine is gekomen over enige van dergelijke hoofdpunten, zijn er in het leven toch nog andere betekenisvolle vragen. Ieder mens wenst natuurlijk te werken met zijn gaven in de wereld, maar daar volgt dan weer uit dat hij zijn gaven in een bepaalde richting wenst te ontwikkelen, namelijk in de richting die het meest bij zijn individualiteit past. Maar wat is die? Hier sta ik voor een groot vraagteken. Hier sta ik als Hercules, maar niet op de tweesprong – nee, er is hier een enorme veelheid van wegen en het is des te moeilijker om de juiste in te slaan. Het is misschien juist het ongeluk van mijn bestaan dat ik me voor veel te veel interesseer, maar niet voor iets bepaalds; mijn interesses zijn niet ondergeschikt aan één ervan, ze zijn allemaal nevensgeschikt.

Ik zal proberen te laten zien hoe de zaken er bij mij voorstaan...

1. *De natuurwetenschappers.* Als ik allereerst die richting in haar geheel beschouw (terwijl ik daaronder iedereen versta die poogt de runen van de natuur begrijpelijk te maken en te duiden, van degene die de beweging van de sterren berekent en ze zogezegd stilzet om ze nader te onderzoeken, tot degene die de fysiologie van een afzonderlijk dier beschrijft; van degene die vanaf de toppen van de berg het aardvlak overziet, tot degene die afdaalt naar de diepten van de afgrond; van degene die de vorming van het menselijk lichaam door ontelbare nuances heen volgt, tot degene die ingewandswormen bestudeert), heb ik natuurlijk op die weg net als op iedere andere (maar vooral op deze) voorbeelden van mensen gezien die door reusachtige verzamelwoede naam hebben gemaakt in de literatuur. Een grote hoeveelheid details kennen ze en vele nieuwe hebben ze ontdekt, maar meer ook niet. Ze hebben alleen een substraat voor het denken en het werk van anderen geleverd. Die mensen zijn nu tevreden met hun details en toch komen ze me voor als de rijke boer in het evangelie⁴; ze hebben in hun schuur een grote voorraad verzameld, maar de wetenschap kan tegen ze zeggen: 'Morgen eis ik je leven op' in zoverre zij uitmaakt wat de betekenis van ieder afzonderlijk resultaat binnen het geheel zal zijn. Voor zover er nu een soort onbewust leven in het weten van zo'n man zou liggen, kun je van de wetenschap zeggen dat zij zijn leven opeist. Voor zover dat niet het geval zou zijn, is zijn werkzaamheid net als die van

Het Gilleleje-fragment

Gilleleje, 1 augustus 1835¹⁹

Zoals ik op de voorafgaande bladzijden heb gepoogd te laten zien, zo stonden de zaken er wat mij betreft echt voor. Als ik nu daarentegen probeer met mezelf in het reine te komen over mijn leven, komt het me anders voor. Net zoals het lang duurt eer het kind zichzelf leert te onderscheiden van | de dingen en het zich zo lang nauwelijks afzondert van zijn omgeving dat het met de nadruk op de passieve kant van de zaak bij voorbeeld zegt: *‘Mij slaat het paard’*, zo herhaalt datzelfde fenomeen zich in een hogere geestelijke sfeer. Ik dacht daarom dat ik mogelijk beter tot rust zou komen door een ander vak aan te pakken, door mijn krachten op een ander doel te richten. Een tijdje zou het me ook wel gelukt zijn een zekere onrust te verdrijven, maar die zou waarschijnlijk versterkt teruggekomen zijn als een koortsaanval na het drinken van koud water. Waar het mij eigenlijk aan ontbreekt, is met mezelf in het reine te komen over *wat ik moet doen*^{*20}, niet over wat ik moet weten, behalve voor zover weten aan iedere handeling moet voorafgaan. Het komt erop aan mijn bestemming te begrijpen, te zien wat de godheid eigenlijk wil dat *ik* doe, het gaat erom een waarheid te vinden die *voor mij*^{**}

24

* Hoe vaak gebeurt het niet dat je, als je er zeker van bent jezelf te pakken te hebben, blijkt de wolk te omhelzen in plaats van Juno.

** Pas dan doen mensen een innerlijke ervaring op, maar bij hoeveel van hen lijken niet de verschillende indrukken van het leven op de figuren die de zee in het zand tekent om ze onmiddellijk daarna weer spoorloos te laten verdwijnen.

waarheid is, de *idee te vinden waarvoor ik wil leven en sterven*. En wat zou het daarbij voor nut hebben als ik een zogenaamde objectieve waarheid zou vinden, als ik mij door de systemen van de filosofen heen zou werken en, indien dat van mij verlangd zou worden, er een overzicht van zou kunnen geven, als ik inconsequenties in elk willekeurig gezelschap zou kunnen aantonen – wat voor nut zou het daarbij voor me hebben als ik een theorie van de staat zou kunnen uiteenzetten en uit overal vandaan gehaalde details een geheel zou kunnen construeren, een wereld waarin ik dan weer niet zou leven, maar die ik alleen zou presenteren aan anderen – wat voor nut zou het voor me hebben de betekenis van het christendom uiteen te kunnen zetten, vele afzonderlijke fenomenen te verklaren, als die *voor mijzelf en voor mijn leven* geen diepere betekenis zouden hebben. En hoe meer ik dat zou kunnen, hoe meer ik zou zien hoe anderen zich mijn gedachtevoortbrengselen toe-eigenen, zoveel droeviger zou mijn positie worden, niet ongelijk aan die van ouders die uit armoede hun kinderen de wijde wereld in moeten sturen en ze aan de zorg van anderen moeten overlaten. Wat voor nut zou het voor me hebben als de waarheid koud en naakt voor me zou staan, onverschillig of ik haar al dan niet zou kennen, waardoor ze veeleer een angstig beven dan een vertrouwensvolle overgave teweeg zou brengen? Ik wil weliswaar niet ontkennen dat ik nog uitga van een *imperatief van het kennen* en dat die ook invloed heeft op de mensen, *maar dan moet de kennis levend in mij opgenomen worden, en dat* | beschouw ik nu als de hoofdzaak. Daar snakt mijn ziel naar, zoals de woestijnen in Afrika naar water. Dat is het tekort en daarom sta ik hier nu als een man die huisraad bijeengebracht en kamers heeft gehuurd, maar die de beminde die voor- en tegenspoed in het leven met hem moet delen, nog niet heeft gevonden. Om zo die idee te vinden of, beter gezegd, mezelf te vinden, baat het me niet als ik me nog meer in de wereld zou storten. En dat deed ik hiervoor nou juist. Daarom dacht ik dat het goed zou zijn me op de *jurisprudentie*²¹ te storten om mijn scherpzinnigheid ten opzichte van de vele verwickelingen van het leven te vormen. Daar is een aanbod van een grote hoeveelheid details waarin ik me zou kunnen verliezen, daar zou ik misschien uit de voorliggende feiten een totaliteit kunnen construeren, een organische kijk op het boevenleven, dat ik naar heel zijn donkere

kant zou kunnen volgen (ook hier is opmerkelijk genoeg sprake van een zekere geest van verbondenheid). Daarom zou ik kunnen wensen om *acteur* te worden zodat ik, door me in de rol van een ander te verplaatsen, zogezegd een surrogaat voor mijn eigen leven zou kunnen krijgen en door de afwisseling in het uiterlijke leven een zeker vermaak zou kunnen vinden. Wat ik miste was *een volkomen menselijk leven* te leiden en niet alleen een leven dat uit kennis bestaat,

[*In de marge heeft Kierkegaard later toegevoegd: “Daaruit kun je een niet ongewoon fenomeen verklaren, een zekere gierigheid” met ideeën. Juist omdat het leven niet gezond is maar het weten te dominant, worden ideeën niet opgevat als natuurlijke bloemen aan de levensboom en worden ze niet als zodanig vastgehouden, namelijk niet als ideeën die alleen als zodanig betekenis hebben, maar als afzonderlijke lichtflitsen alsof het leven rijk zou worden door een massa om zo te zeggen uitwendige ideeën (sit venia verbo [met permissie]– aforistisch). Ze vergeten dat het met ideeën net zo gaat als met de hamer van Thor – die komt terug waar je hem ook heen gooit, ook al is het in een veranderde gedaante.”]*

zodat ik daarbij de ontwikkeling van mijn | gedachten niet op iets – ja, op iets wat men objectief noemt – zou baseren, iets wat mij in elk geval niet eigen is, maar op iets wat samenhangt met de diepste

26

* Een vergelijkbaar fenomeen is de foutieve opvatting die men van het kenvermogen en van de resultaten daarvan heeft, omdat men over de objectieve resultaten spreekt en zich niet herinnert dat de echte filosoof juist in de hoogste mate subjectief is. Ik hoef alleen Fichte maar te noemen. Zo behandelt men ook de grap. Men ziet hem niet als de uit de individualiteit van de schrijver als geheel en als een uit zijn omgeving met noodzaak tevoorschijn komende Minerva en daarom in zekere zin als iets lyrisch (daar komt ook het blozen vandaan waarmee een bepaald soort grappen vaak gepaard gaat: dit duidt er juist op dat die grap op natuurlijke wijze kwam, als nieuwgeboren; 29 september 1839.) – maar als bloemen die je kunt plukken en meenemen voor eigen gebruik. (Het vergeet-mij-nietje heeft zijn plaats in het veld, verscholen en bescheiden, maar staat lelijk in een tuin.)

wortels van mijn bestaan*, waardoor ik zogezegd met het goddelijke ben vergroeid en daaraan vasthoud, ook al stort de hele wereld in elkaar. Kijk, dat is *wat ik mis en waar ik naar streef*. Met vreugde en innerlijke bekrachtiging bekijk ik daarom de grote mannen die die ene edelsteen hebben gevonden waarvoor ze alles veil hebben, zelfs hun leven**, of ik ze nu met kracht in het leven zie ingrijpen, met zekere stappen, zonder te wankelen, precies hun weg aflopen; of dat ik ze ontdek op een zijweggetje, verdiept in zichzelf en in het werk voor hun verheven doel. Met respect zie ik bovendien de zijwegen die ook hier zo voor de hand liggen. Dit innerlijk handelen van de mens, deze goddelijke kant van de mens, daar komt het op aan, niet op een enorme hoeveelheid kennis, want die volgt wel, maar dan niet als toevallige aggregaten of als een reeks details, het ene naast het andere, zonder systeem, zonder brandpunt waar alle middellijnen bijeenkomen. Zo'n brandpunt heb ik waarschijnlijk ook gezocht. In de bodemloze zee van de uitspattingen heb ik tevergeefs een ankerplaats gezocht, alsook in de diepten van de kennis. Ik heb de bijna onweerstaanbare macht gevoeld waarmee de ene geneugte zich aan de andere paart, ik heb het soort onecht enthousiasme gevoeld dat dit teweeg kan brengen, ik heb ook de aversie gevoeld, de verscheurdheid die erop volgt. Ik heb de vruchten van de boom der kennis geproefd en me vaak over hun smakelijkheid verheugd. Maar die vreugde bestond alleen op het moment van het kennen en liet geen diepere sporen in me achter. Het komt me voor dat ik niet uit de beker der wijsheid heb gedronken, maar erin ben gevallen. | Ik

27

* Hoe dichtbij ligt voor een mens, ondanks al zijn kennis, de waanzin? Wat is waarheid anders dan te leven voor een idee? Alles moet in laatste instantie op een postulaat gebaseerd zijn, maar op het moment dat het als zodanig niet meer buiten hem ligt, maar hij erin leeft, pas dan is het opgehouden een postulaat voor hem te zijn (dialectiek – discussie).

** Zo zal het ons gemakkelijk vallen om, als we eenmaal van Ariadne (de liefde) het bekende kluwen garen hebben gekregen, door alle dwaalwegen van het labyrint (het leven) te gaan en het monster te doden. Maar hoe velen storten zich niet in het leven (het labyrint) zonder die voorzichtigheid in acht te hebben genomen (de *jonge* meisjes en jongens die ieder jaar aan de Minotaurus werden geofferd)?